

ALEKSANDREALI DIOSCORUS: KRİSTOLOJİSİ VE GANGRA SÜRGÜNÜ

Murat KAYA*

ÖZ

Dioscorus, Aleksandrea Hristiyan okuluna mensup bir din adamı olarak yetişmiştir. Dioscorus'un teolojik ve kristolojik görüşleri, beşinci yüzyıldaki kristolojik tartışmalar bağlamında değerlendirildiğinde, onun selefi Cyrillus kadar etkili ve tanınmaya değer bir figür olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemiz akademiasında, Aleksandrealı Dioscorus'a ilişkin meselelerin genellikle II. Ephesus Konsili ve Khalkedon Konsili meseleleri etrafında yoğunlaşan çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla Aleksandrealı Dioscorus'un kristolojisi üzerine dilimizdeki çalışmaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Ayrıca, onun kristolojik duruşunu tespit etmek oldukça güçtür; zira adı hem monofizitlerle hem de miafizitlerle anılmaktadır. Dahası, diofizit anlayışın destekçileri tarafından da eleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada Dioscorus'un savunduğu kristoloji, miafizit ve monofizit ile diofizit öğretiler bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma Dioscorus'a ilişkin sadece Khalkedon Konsili'ne kadar olan süreçte yaşananları değil, ayrıca Khalkedon Konsili sonrasında sürgün edildiği Gangra şehrinde (Paflagonya'da) tecrübe ettiği muhtelif vakalar ele alınarak onun kristolojik duruşunun analizine odaklanmıştır. Ayrıca çalışmada, Theopistus adlı talebesinin Dioscorus'a atfen yazdığı Vita Dioscori'nin yanı sıra klasik ve modern literatürden istifade edilmiştir. Sonuç olarak, Dioscorus'un hayatının farklı dönemlerinde, farklı kristolojik öğretilere ilgi duyduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aleksandrealı Dioscorus, Aleksandrea Patriği, Kristoloji, Gangra, Vita Dioscori.

DIOSCORUS OF ALEXANDRIA: HIS CHRISTOLOGY AND EXILE IN GANGRA

ABSTRACT

Dioscorus was a cleric of the Alexandrian Christian school. In the context of the Christological debates of the fifth century, Dioscorus' stance and views on Christology reveal that he was as influential as Cyril. However, the studies on the Christology of Dioscorus are insufficient. In Turkish academia, Dioscorus of Alexandria is generally covered in studies centered on the Second Council of Ephesus and the Council of Chalcedon. Moreover, it is difficult to determine his Christological stance, since his name is associated with both Monophysites and Miaphysites. He was criticized by the followers of the Dyophysite view. In order to reach a sound conclusion regarding Dioscorus' Christology, it has been evaluated within the framework of miaphysite, monophysite, and diophysite doctrines. This article analyzes Dioscorus' Christological stance by examining both the events leading up to the Council of Chalcedon and the developments that occurred during his exile in Gangra in Paphlagonia. In this study, the Vita Dioscori, attributed to Dioscorus by his student Theopistus, has been utilized alongside both classical and modern literature. Consequently, it is seen that Dioscorus was interested in different Christological doctrines at different periods of his life.

Keywords: Dioscorus of Alexandria, Patriarch of Alexandria, Christology, Gangra, Vita Dioscori.

* Araştırma Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi A.B.D ve Doktorant, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi A.B.D. / Research Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, History of Religions and PhD Student, İstanbul Medeniyet University, Graduate School of Graduate Studies, Department of Ancient History, muratkaya@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2230-5193>, <https://ror.org/011y7xt38>.

Geliş Tarihi / Date of Submission : 14.02.2025

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 22.05.2025

Atıf / Citation: Kaya, Murat. "Aleksandrealı Dioscorus: Kristolojisi ve Gangra Sürgünü". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61 (Haziran 2025), 90-109. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1640133>.

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0

Giriş

John Alzog, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yazdığı kitabında özellikle Ariusçu tartışmaların daha sonraki bir dizi kristoloji tartışmalarını da tetiklediğini yazmıştır.¹ Bu tespit özellikle dördüncü ve beşinci yüzyıl kristoloji (*christologia*) tartışmalarının mahiyetini ve muhtevasını anlamak açısından faydalıdır. Nitekim Ariusçu tartışmalar, giderek alevlenmiş ve 325 yılında toplanan Nikaea (İznik) Konsili'nde Arius ile taraftarlarının sürgün edilmesine neden olan teolojik ve kristolojik meseleler, özellikle İsa'nın beşeriyeti ile ulûhiyeti konusundaki görüşler etrafında yoğunlaşmıştır. En basit haliyle İsa'nın beşeri tabiatına çok daha vurgu yapan Ariusçu öğreti İznik'te mahkûm edilmiştir. Esasen İsa'nın ulûhiyeti tartışmaları çok daha evvel başlasa da Nikaea Konsili, Ariusçu tartışmalar bağlamında toplanılan geniş çaplı ilk konsil olma özelliğini kazanmıştır.² Nikaea'da Arius ve öğretisinin yasaklanması ve orada oluşturulan itikat metni, tabiri caizse kristoloji tartışmalarına 'ket' vurmamış, hatta Alzog'un yukarıda bahsettiğimiz tespitini doğrularcasına beşinci yüzyılda Constantinopolis Patriği Nestorius ve Aleksandrea (İskenderiye) Patriği Cyrillus arasında vuku bulan ve kilise tarihinde Nestorius tartışması³ olarak bilinen daha ciddi bir başka tartışmayı doğurmuştur. Bir diğer ifadeyle Arius tartışması Ebionitelerden (Yahudi-Hristiyanlar) başlayarak dördüncü yüzyılın sonlarına kadar İsa Mesih'in tabiatı hususunda ortaya çıkan muhtelif görüşlerin aşikâr bir hale geldiğinin bir göstergesi olmuştur. Ariusçu tartışma ise Nestorius ve Cyrillus arasındaki kristolojik tartışmanın nüvelerini oluşturmuş, denilebilir.⁴

Meryem'in *Theotokos* (Tanrı Anası veya Tanrı Doğuran) değil, *Khristokos* (Mesih Anası veya Mesih doğuran) olduğuna ve bununla birlikte İsa'nın beşerî doğasına vurgu yapan Nestorius ile İsa'nın ulûhiyetini kabul edip beşeriyetini göz ardı etmeye özen gösteren Cyrillus arasındaki tartışma alevlenince imparator II. Theodosius, Ephesus'da bir konsil toplamıştır. Nitekim 431 yılında düzenlenen ve I. Ephesus Konsili olarak bilinen bu konsilde Nestorius'un, İsa'nın ilahi ve beşerî tabiatının iç içe olduğunu ama birbirine karışmadığını savunan görüşü reddedilmiştir.⁵ Bir yanda Nestorius'un heretik olarak damgalanan diofizit öğretisi, diğer yanda ise Cyrillus'un miafizit öğretisi, beşinci yüzyıla damga vurmuş ve bu iki öğretiyi etrafında pozisyon alan gruplar arasında yaşanan çekişmeler devam etmiştir.⁶ 444 yılında Cyrillus'un ölmesiyle birlikte Antakya geleneğini temsilen Theodorus ve İbas önderliğinde çift tabiatlı İsa öğretisi yeniden canlanmıştır. Üstelik bu iki din adamı, Nestorius'un da aklanmış olmasını ümit ediyorlardı.⁷ Öte yandan o zamanlar sayıları ciddi bir boyuta ulaşan Constantinopolis keşişleri arasında da bu duruma karşı bir reaksiyon gelişti. Zira keşişler, Nestorius'un aklanmasına karşı duruşlarını korumak istiyorlardı. İsa'nın ilah ve beşer olarak bölünmesi keşişlerin 'kurtuluş' (*salvation*) düşüncesiyle çelişiyordu. Çünkü keşişler,

¹ John Alzog, *History of The Church* (New York: Benziger Brothers, 1912), 519.

² Erken Hristiyanlıkta İsa'nın tabiatı tartışmaları özelinde bir okuma için bakınız, Turhan Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015).

³ Nestorius Kristolojisinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve Doğu Kilisesi tarihinde izlediği süreç için bk. Yaşar Kaplan, *Doğu Hristiyanları Nesturiler Tarih, İnanç, Ritüel* (İstanbul: İletişim, 2023), 76–108, 175–235; Talha Fortacı, "Nestûrîlîğin Ortaya Çıkış Süreci". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (Eylül 2018), 63-99.

⁴ Heretik kabul edilen Ariusçu öğretiyi ile Nestoriusçu öğretinin karşılaştırmalı bir okuması için bk. Murat Kaya, *Influences of Arianism on Nestorian Teachings* (Bursa: DTA Yayıncılık, 2025), 102–129.

⁵ Bu mahkûmiyetin, kilise politikaları ve imparatorluğun iç ve dış politikaları bağlamında güç aldığı çok önemli nedenleri olmuştur. Örneğin, Antakya ve Aleksandrea okulları arasında yaşanan itikadi çatışmalar, Constantinopolis Kilisesi'nin kiliseler hiyerarşisi içindeki yükselen konumu ve bununla gelişen nüfuz mücadelesi sonrası yarattığı rahatsızlık, dördüncü yüzyıl Constantinopolis'inde keşişlerin sayısındaki kalabalık artışlar ve Alexandrealı Cyrillus'un onlar üzerindeki tesiri, İmparatorluğun Sasanilerle olan ilişkileri ve imparator II. Theodosius'un eşi Eudocia'nın Nestorius'u, kız kardeşi Pulcheria'nın ise Cyrillus'u desteklemesi gibi unsurlar rol oynamıştır. Ayrıca bakınız, J. A. McGuckin, "Nestorius and The Political Factions of Fifth-Century Byzantium: Factors in His Personal Downfall," *Bulletin of the John Rylands Library* 78/3 (1996), 7–21.;

⁶ Nestorius ve Cyrillus arasındaki mektuplardan bazılarının tercümesi için bk. A. Davids, "Cyril of Alexandria's First Episcopal Years," *The Impact of Scripture in Early Christianity*, ed. J. den Boeft - M.L. Lisonk, *Vigiliae Christianae*, Supplements, Volume: 44 (Brill, 1999), 187–201; Matthew R. Crawford, "Cyril of Alexandria, Second Letter to Nestorius," *Christ Through the Nestorian Controversy*, ed. Mark DelCogliano, Cambridge Edition of Early Christian Writings (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2022), 564–569.

⁷ Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık*, 146–147.

'kurtuluşun' ancak İsa'nın tanrılığı ile mümkün kılındığını savunuyorlardı.⁸ Dolayısıyla Constantinopolis'de keşiş lider Eutyches (Utuhî), bir yandan Nestoriusçu öğretiyi eleştirmek ve diğer yandan da diofizitler ile miafizitleri uzlaştırma maksadıyla bu ikisinden farklı ama bir o kadar da kompleks⁹ bir görüş (monofizitizm) ortaya atmıştır. O zaman, Eutyches'in öğretilerini tartışmak ve bu sırada Nestorius'u da aklamak için 448'de Constantinopolis Patriği Flavianus önderliğinde –ki Flavianus'un Nestoriusçu öğretiyi desteklediği düşünülür- bir konsil toplandı ve orada Eutyches aforoz edildi.¹⁰ Ancak bu, keşişlerin halihazırdaki gerginliğini bir adım daha ileriye götürmekten öteye gitmedi. Bunun üzerine Theodosius, 449 yılında Ephesus'da toplanmak üzere bir konsil tertip edilmesini kararlaştırdı. II. Ephesus Konsili, 444 yılında ölen Aleksandrea Patriği Cyrillus'un halefi olan Aleksandrealı Dioscorus önderliğinde toplandı. Bu konsilde, bir yıl önce Constantinopolis'de topladığı yerel bir sinodda Eutyches'i mahkûm eden fakat Nestoriusçu öğretiyi aklamaya çalışan başkent piskoposu Flavianus, Theodorus ve İbas aforoz edildi. Bu arada Roma'daki Papa Leo, bu konsilde okunması için bir mektup göndermişti ama Aleksandrealı Dioscorus papanın mektubundaki ifadelerin, diofizit öğretiyi destekler nitelikte olduğunu düşündüğü için okumadı. Öte yandan Constantinopolis Patriği Anatolius'a yazdığı mektubunda (*Ep.* 85) Papa Leo, 449 yılında Ephesus'da düzenlenen bu konsilin geçerliliğini reddederek onu 'Haydutlar Konsili' olarak isimlendirmiştir.¹¹ Dahası, İmparator Theodosius'u yeni bir konsil düzenlemeye telkin ve teşvik etmiş fakat II. Theodosius'un sağlığında bunu elde edememiştir. Neyse ki talih ondan yanaydı ve Theodosius, 450 yılında öldü. İmparatorluk artık tecrübeli bir general olan Marcianus'la evlenen Pulcheria tarafından yönetiliyordu. Papa Leo, Pulcheria'yı ikna ederek Khalkedon'da 451 yılında yeni bir konsil toplanmasını sağladı. Dördüncü ekümenik konsil olarak kabul edilen Khalkedon Konsili'nde Nestorius ve Eutyches yeniden aforoz edildi. İlginç olan şudur ki; Aleksandrealı Patrik Dioscorus da mahkûm edilenler listesine eklenmiştir. Öte yandan diofizit yanlıları olarak kabul edilen Theodorus ve İbas aklandı. O halde Khalkedon Konsili'nin kimlerin yahut hangi grupların işine daha çok yaradığı ayrı bir çalışmaya gebe olsa da bu makalede Aleksandrealı Cyrillus'un halefi ve göreve atandığı ilk dönemlerde tabiri caizse 'ikinci bir Cyrillus' ya da 'Cyrillus'dan sonraki Cyrillus' olarak çağrılan Dioscorus'un kristolojik duruşu ve Gangra'ya sürgünü sorgulanmıştır. Bu doğrultuda daha çok şu sorulara cevap aranmıştır:

- a) Dioscorus'un kristolojik duruşunu monofizit, miafizit veya diofizit terimlerin hangisi daha çok ifade etmektedir?
- b) Lügavî olarak ele alınan bu terimlerin pratikteki durumları Dioscorus açısından nasıl seyretmiştir?
- c) Dioscorus'un temsil ettiği Aleksandrea geleneği hangi kristolojiye daha fazla eğilim göstermiş veya Dioscorus, bu geleneğin neresinde kalmıştır?
- d) Onun Gangra'ya sürgün edilmesi süreci nasıl gelişmiş ve sürgün bölgesi olarak Gangra şehri seçilmesinde hangi unsurlar etkili olmuştur?

1. Alexandria Patrikliği Öncesi Dioscorus

Dioscorus'un, özellikle 444 yılında Cyrillus'un ölümünün ardından Aleksandrea Patriği olarak atanmasıyla kaynaklarda kendinden bahsettirdiği görülmektedir. Onun daha önceki kariyerine dair literatürdeki bilgiler oldukça sınırlıdır. Cyrilluslu Theodorus'un ve Papa Leo'nun mektupları, Dioscorus ve öğretisi ile ilgili detaylı bilgiler içerse de kendisine ait otobiyografik bir çalışma olmadığından hayatı

⁸ Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık*, 147.

⁹ Kompleks diyoruz çünkü yıllarca Eutyches'in öğretisinin ne olduğu tam olarak anlaşılmamıştır. Monofizit ve Miafizit öğretiler kisvesi altında Cyrillus ve Eutyches grubu yapılırsa bu ikisinin hangi gruba ait olduğuna karar vermek bir hayli zor olacaktır. S.P. Brock'un "Monofizit değil Miafizit!" başlıklı, monofizit ve miafizit öğretisi hususundaki yanlış anlamaları ve anlaşılmalara açıklayan çalışmasına bakılabilir. Ayrıca bu çalışmanın Türkçe çevirisi için bakınız, Zafer Duygu - Kutlu Akalın (ed.), *Kristolojiye Giriş Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar* (İstanbul: Divan Kitap, 2018), 65-72.

¹⁰ Richard Price - Michael Gaddis (eds.), *The Acts of the Council of Chalcedon* (Liverpool: Liverpool University Press, 2005), 1/25-30.

¹¹ Leo, *Letter 85* (=St. Leo the Great, *The Letters and Sermons of Leo the Great Bishop of Rome*, thk. Philip Schaff - Henry Wace, çev. Charles L. Feltoe, XII/67-68.) Ayrıca Papa Leo'nun diofizit öğretinin bir savunucusu görülen patrik Flavianus'un aforoz edilmesine karşı çıkması, Dioscorus'un kaygılarını haklı çıkarmaktadır.

hakkındaki bilgiler oldukça yetersiz ve sığ kalmıştır. Esasen Dioscorus'a atfedilen, sürgün dönemi ile hayatının son günlerinde onun yanında olduğunu iddia eden öğrencisi Theopistus tarafından Süryanice yazılmış olan *vita* mahiyetinde bir eser bulunmaktadır. Anlatılan o ki, Dioscorus'un son anlarına kadar ona eşlik eden Theopistus, Dioscorus'un Gangra'da (Çankırı) ölümü üzerine derhal Pentapolis'e geçip orada kroniğini yazmaya başlamıştır. François Nau, sözü geçen kroniği Süryanice aslından çevirerek modern literatüre kazandırmıştır.¹² Ancak sözü edilen *vitaya* literatürde pek referans verilmediği görülmektedir. Bunun sebebi muhtemelen Dioscorus'a atfen yazıldığı iddia edilen bu eserin içerisinde, oldukça fazla editöryal müdahalelerin bulunuyor olmasıdır.¹³

Bunun dışında Dioscorus tarafından yazılmış, çoğunlukla teolojik ve kristolojik meseleleri içeren bazı mektupları da vardır. O, sürgün öncesi döneminde Antakya Patriği Domnus'a mektup yazarak Cyruslu Theodorus'un, 'iki ayrı Oğul' (ilahi ve beşerî Mesih) tasviriyle fitne saçtığından Aleksandrea halkının, serzenişte bulunduğu hususunda onu uyarmıştır. Ayrıca Gangra sürgünü sırasında Henoton keşişlerine ve Secundinus'a hitaben başka bir mektup daha yazmıştır. Benzer şekilde bu mektupta da Dioscorus, teolojik meselelere değinmiş ve özellikle Aleksandrea Kilisesi'ni Eutyches taraftarı İsaiah ve Theophilus'a karşı tavır almaları için uyarmıştır. Bilhassa Papa Leo'nun, Constantinopolis Patriği Flavianus'a karşı savunmasında haksız olduğu konusundaki görüşlerini de yine bu mektupta paylaşmıştır.

Dioscorus'un, selefi Cyrillus'un yeğeni olduğu söylenmektedir. Ancak, Cyrillus ile karşılaştırıldığında, bilgi, hitabet yeteneği ve kabiliyet açısından Dioscorus'a, selefi Cyrillus'un oldukça gerisinde kaldığı yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. Öyle ki Istvan P. Kupan, *Latrocinium* veya 'Haydutlar Konsili' olarak (449) bilinen konsilde sergilediği performans nedeniyle Dioscorus'un hem teoloji bilgisine hem de diplomatik becerilere Cyrillus kadar haiz olmadığını vurgulamıştır.¹⁴ Kupan'ın bu tespitinin bazı kaynaklara göre doğruluk değerinin yüksek olduğu söylenebilir. Zira Papa Leo, Constantinopolis piskoposu Anatolius'a hitaben yazdığı mektubunda Dioscorus'u toy olmakla suçlamıştır. Nitekim Leo, bu mektubunda sinod demeye dilinin dahi varmadığı bu haydutluk (*latrocinium*) sırasında Dioscorus'un, çok fevri ve acemice davrandığından şikâyet ederken Iuvenalis'in (Kudüs Piskoposu) ise çok cahilce hareket ettiğini yazmıştır.¹⁵

Dioscorus'un mektuplarının ortak içeriği, diofizit ve monofizit öğretiyne karşı dikkatli davranılması gerektiğini vurgulamak olmuştur. Bu yüzden Dioscorus'un, miafizit öğretiyi savunduğu kanaati oluşmuştur. Hatta bir keresinde Kherson¹⁶ piskoposunun, Flavianus'un enkarnasyona uğramış Mesih'in iki doğadan (Yun. ἕκ) tecessüm ettiği açıklamasını desteklediğini belirtmesi üzerine aniden müdahale ederek "Mesih'in iki doğadan tecessüm eden ('Bir') olduğunu kabul ederim ama tecessüm yani birleşme sonrasında iki doğadan bahsetmek mümkün değildir" diye çıkmıştır.¹⁷ Dioscorus'un bu ve benzer

¹² *Vita Dioscori*, kroniğinin Fransızca tercümesinin François Nau tarafından 1903 yılında Journal Asiatique'de yayınlanan tercümesi için bakınız, François Nau, *Théopiste Histoire de Dioscore, Patriarche d'Alexandrie, Écrite Par Son Disciple Théopiste* (Paris: Journal Asiatique, ou Recueil de Mémoires d'Extraits Et de Notices, 1903). Ayrıca Ayrıca, bu kroniğin Arapça edisyonu da mevcut olup, Samuel Mowad tarafından Arapça tahkiki ile birlikte Almanca'ya çevrilmiştir. Vitanın hem Süryanice hem de Arapça edisyonlarını kısaca değerlendirmiş ve her iki edisyonun içeriği, anakronizm ve müellifi üzerine temel bir karşılaştırma yapmıştır. Samuel Moawad, *Die Arabische Version Der Vita Dioscori* (Turnhout: Brepols, 2016).

¹³ Ayrıca Vailhé Siméon F. Nau'nun çalışmasının genel bir değerlendirmesini yaptığı kısa yazısında, Dioscorus'a atfedilen bu eseri 'sorte à un faux littéraire' ('bir tür literal sahtekârlık') olarak değerlendirmiştir. Vailhé Siméon, *Revue des études byzantines*, "F. Nau : Histoire de Dioscore Patriarche d'Alexandrie Écrite Par Son Disciple Théopiste.," *Extrait Du Journal Asiatique* 47 (1903), 241. Yine müellif tartışması için bakılabilecek bir başka değerlendirme için bakınız, Joseph Lebon, "Autour Du Cas de Dioscore d'Alexandrie," *Le Muséon* 59 (1946), 515–528.

¹⁴ Istvan Pasztori Kupan, *Theodoret of Cyrus* (London & Newyork: Routledge, 2006), 20. Öte yandan Dioscorus'un kilise-siyaseti konusunda becerikli olduğunu yazanlar da olmuştur. Nitekim Zafer Duygu onu "kilise içi siyaseti iyi beceren mahir bir politikacı" olarak anmıştır. Zafer Duygu, *Konstantinos'tan Theodosyus'a Hristiyanlığın Roma Siyasal Sistemiyle Entegrasyonu Süreci* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 201–202. Özellikle Anatolius adlı piskoposun, Constantinopolis Kilisesi patrikliğine atanması için gösterdiği çaba ve izlediği politika bu yorumu güçlendirmektedir.

¹⁵ Leo, *Letter* 85.

¹⁶ Kırım Yarımadası'nda birkaç farklı bölgeye atfen kullanıldığı gibi kimi çalışmalarda Cherson, Chersonese, Chersones ve Khersones diye tanımlanan bölgeye işaret eder.

¹⁷ Price - Gaddis, *The Acts of the Council of Chalcedon*, 1/194.

beden aldığını söylemeye cesaret etmişti ve onun doğduğunu, acı çektiğini vaaz etti ve o (Eutyches) her zaman gerçek inanca karşı çıktı.”²¹

Buradan Nestorius’un, kendi öğretisi ile Eutyches’in görüşünü mukayese sonrası ona da başlarda diofizit bir karakter yüklemeye çalıştığı görülmektedir.²² Nestoriusçu diofizit görüş ile Cyrillusçu miafizit görüş arasında I. Ephesus Konsili’nden (431) beri süre gelen kristolojik tartışmalar, bu formülün doğmasına meydan vermişti. Her ne kadar diofizit görüş I. Ephesus Konsili’nde yasaklanmış olsa da bu karar, taraflar arası gerilimi daha da artırmıştır. Özellikle Constantinopolis Keşişleri başta olmak üzere, mevcut gerilim içinde Eutyches’in monofizit öğretisinin yayılmaya başlaması, yeni bir tartışmayı doğurunca İmparator II. Theodosius’un telkinleriyle Ephesus’da ikinci bir konsil toplamıştır. Aleksandrea Patriği Dioscorus önderliğinde toplanan II. Ephesus Konsili’nde (449) Eutyches’in monofizit öğretisi desteklenmiştir.²³ Nitekim Dioscorus ile aralarında geçen şu görüşme bunu doğrulamaktadır:

“Dioscorus, Eutyches’e “ulûhiyeti bakımından Baba ile beşeriyeti bakımından da bizimle özdeş olduğunu söylemiyor musun? diye sordu; Eutyches ise şöyle cevap verdi “Bugüne kadar Rabbimiz ve Tanrımızın bedeninin bizimle aynı bedende olduğunu [açıkça] söylemedim”... Madem şimdi söylüyorsun, bunu kabul ediyorum... Rabbimizin tecessümünden önce iki doğaya sahip olduğunu itiraf ettiğim gibi [şimdi de] tecessümünden sonra tek doğaya sahip olduğunu ifade ediyorum.”²⁴

Ancak Eutyches’in savunduğu monofizit²⁵ formül 451 yılındaki Khalkedon Konsili’nde nihâi olarak reddedilmiştir.

3. (Cyrillusçu) Miafizit Öğreti

Yunanca *mia* ile *püsis* kelimesinden üretilen miafizit terimi, İsa’nın tecessümünde bir tabiatın olduğunu ifade eden kristolojik öğretilerdir. Bu öğreti İsa’da ilahi bir tabiatın yanında beşerî bir tabiatın da yer edindiğini ifade etmektedir. Fakat miafizit görüşün en belirgin savunusu, İsa’da tecessüm eden iki tabiatın tek bir tabiat şeklinde varlığını sürdürdüğü ancak ilahi olanın beşerî olanı ‘*absorbe* ettiği/yuttuğu’ şeklindeki görüşüdür. Bir diğer ifadeyle, ilahi ve beşerî tabiatlar ayrı birer kişilik olarak tanımlandığında bu iki kişiliğin tek bir bedende varlık göstermesi gibi algılanmalıdır. Diarmaid MacCulloch’un verdiği örnekle açıklamak gerekirse, miafizit görüşün sunduğu bir tabiat algısı tıpkı aynı bardağın içine doldurulan şarap ve su misali gibidir ve hiç kuşkusuz bu ikisi arasında şarap, suyu bastıracaktır.²⁶ Kısacası, cisimleşmiş tek bir bedende ulûhiyetin beşeriyeti bastırdığı ve bu sebeple beşeriyetin yutulduğu anlayışı vurgulanmaktadır. Esasen miafizit anlayış Nestorius ve Cyrillus arasındaki tartışmada diofizit öğretiye karşı bir alternatif formül olarak ileri sürülse de bu terimin yerleşik veya söz gelimi tasdik edilmiş kullanımlarının daha çok Khalkedon Konsili sonrasına denk geldiğini ifade etmek gerekir. Nitekim Cyrillus ve Nestorius arasındaki mektuplarda Mesih’in tabiatına dair pasajlarda Cyrillus, enkarnasyona uğramış olan Mesih’in birleşik bir tabiata sahip olduğunu yazmıştır. Örneğin, Nestorius’a gönderdiği dördüncü mektubunda İsa Mesih’in (Oğul) var oluşunun ezeli ve ebedi olduğunu, tüm zamanlarda (hatta zaman öncesinde bile) ilahi tabiata sahip olduğunu, Tanrı (Baba) tarafından cisimlendirilerek ancak bir kadın (Meryem) rahminde ‘uhde edildiğini’ ifade ettikten sonra şöyle devam etmektedir:

²¹ Bu mektubun E.W. Brooks tarafından yapılan Süryanice tahkiki ile F. Nau’nun Fransızca tercümesi için bk. Nestorius, “Lettre de Nestorius aux habitants de Constantinople,” *Revue de l’Orient Chrétien*, 12 (Paris: Otto Harrassowitz, 1910), Tome V (XV)/275–281.

²² Ve bu, Nestorius’un kendi diofizit öğretisini kilise çevrelerinde meşru göstermeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir.

²³ Kristolojik sebeplerin dışında Dioscorus’un Eutyches’i desteklemesinde aralarındaki ahabplık ilişkisinin etkili olup olmadığı tartışmalıdır. Bu iki din adamının arkadaş oldukları bilinen bir gerçektir. Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, trans. R. Scott - C. Mango (Oxford: Clarendon Press, 1997), 98.

²⁴ François Nau, “Saint Cyrille et Nestorius Contribution a l’histoire des Origines des Schismes Monophysite et Nestorien,” *Revue de l’Orient Chrétien (Recueil Trimestriel)* (Paris: Otto Harrassowitz, 1909), V/378.

²⁵ Monofizit öğretisi özelinde bir okuma için bakınız, Bekir Zakir Çoban, “Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm,” *Milel ve Nihal* 10/2 (2013), 13–27.

²⁶ Diarmaid MacCulloch, *Christianity-The First Three Thousand Years* (New York: New York. Penguin Books, 2009).

Onun [Mesih'in] ulûhiyetinin başlangıcı Meryem'den doğumuyla başlamamıştır. Zaten Oğul oluşundan bu yana ilahi doğasının 'şahsi menfaati' için böyle bir başka doğuma (başlangıca) da ihtiyacı yoktur. Çünkü tüm çağlardan önce var olan ve Baba'yla birlikte ebedi olan O'nun var olmak için ikinci bir başlangıca ihtiyacı olduğunu söylemek amaçsız ve aynı zamanda aptalcadır. Ama 'bizim iyiliğimiz ve kurtuluşumuz' için beşeri tabiatını tözsel olarak kendisiyle birleştirdiği ve bir kadın bedenine sinip bu şekilde vücut bulduğu söylenir.²⁷

Hiç kuşkusuz Cyrillus burada Meryem'e atfedilmesi gerektiğini düşündüğü ilahi kimliğin inşasını söz gelimi ispat için onun rahmine düşen tözün/özün ilahiliğinden hareket ederek formüle etmektedir. Böylece Meryem'in *Teotokos* olarak anılmasını meşru kılmaya çalışmıştır. Fakat burada önemli olan husus, Mesih'in tözsel anlamda ulûhiyetinin Meryem'in rahminde beşeriyetle karışmasıdır. Anlaşılan o ki Cyrillus, Mesih'in beşeriyetini geri plana atmaktan başka bir gaye edinmediği gibi, ilahi tabiatın beşeriyeti sararak birleşmesi anlayışı miafizit öğretinin temel odağını oluşturmaktadır. O halde selefi olarak Dioscorus'un, Cyrillus'un formüle etmeye çalıştığı bu öğretisinden etkilenmiş olmaması pek inandırıcı olmayacaktır. Nitekim Dioscorus'un Aleksandrea geleneğinin koyu bir takipçisi olduğunun, teoride tartışılmaya açık bir yanının olmadığı görülmektedir. Fakat burada ortaya çıkan bir çelişkiyi aydınlatmak gerekmektedir; ki bu da Dioscorus'un Cyrillusçu formülü uygulamada içine düştüğü veya itildiği ikilemdir. Görünen o ki, Ariusçu tartışmaların akabinde patlak veren kristolojik tartışmaların genel problematiği zaman zaman terminolojik tanımlamalar, zaman zaman da konseptlerin kavramsal analizine ilişkin (*conceptual*) anlaşmazlıklar üzerine kurulmuştur. Zira kimi piskoposlar, Cyrillus'un öğretilerinin esas savunduğu anlayışa hizmet ettiği yönünde kuşku dahi duymuşlardır. Nitekim Cyrillus mektuplarında Mesih'te birleşmiş ilahi ve beşerî tabiatın tek bir tabiatla varlık sürdürdüğü fakat 'töz/öz' itibarıyla ilahiliğin daha baskın olduğu öğretisi nedeniyle Nestorius destekçisi olarak bilinen Edessalı İbas'ın eleştirilerine maruz kalmıştır. İbas, Mari (muhtemelen Persia'da Bet-Ardaşir piskoposu Mar Dadisho) adındaki bir şahsa gönderdiği mektubunda Cyrillus'u neredeyse diofizit anlayışı savunmakla itham etmiştir.²⁸ Hâlbuki bu durum, Cyrillus nezdinde teamüle aykırıdır ve kabul edilmesi mümkün değildir. Benzer şekilde, Khalkedon'da hem Nestoriusçu diofizit anlayışın hem de Eutychesçi monofizit anlayışın (yeniden) reddedilmesi²⁹ sonucunda Khalkedoncu anlayış olarak da anılacak olan bu miafizit öğretisi galip gelmiştir. Dioscorus'un da Cyrillusçu miafizit öğretinin takipçisi ve diofizit öğretinin koyu muhalifi olarak miafizit öğretinin propagandasını yapmaya devam ettiği bilinmektedir. Fakat Dioscorus'un Khalkedon Konsili'nde mahkûm edilmesi, bir yandan onun öğretilerinde çelişkilerin olduğu ve bunların fark edilmesinin doğal bir sonucu şeklinde okunabilir. Özellikle günümüz terminolojisiyle onun savunduğu görüşün Khalkedon'da aklanması diğer bir ifadeyle miafizit öğretinin kabul edilmesi ancak buna rağmen bireysel olarak mahkûm edilmesi, onun aforozunun dinî olmaktan çok siyasi nedenler içerdiğini aktarmaktadır.³⁰

²⁷ St. Cyril of Alexandria, *St. Cyril of Alexandria: Letters 1-50*, trans. John I. McEnerney (Washington: The Catholic University of America Press, 1987), 39–40.

²⁸ Ignatius Ortiz de Urbina, *Patrologia Syriaca* (Roma: Pontifical Institute, 1958), 92–93. İbas'ın Mari'ye mektubu için bakınız J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, 1791, 5/242–257. Mektubun büyük bölümü, Kadıköy Konsili'nin kararlarında zikredilmiştir. Yine bu mektubun atfedildiği Piskopos Mari (doğrusu Mar Dadisho) hakkında bir okuma için, Richard Hayes Ernest, *L'école d'Édesse* (Paris: Les Presses Modernes, 1930). Bu çalışmanın Türkçe çevirisini de görmek için bakınız, Richard Hayes Ernest, *Urfa Akademisi*, trans. Yaşar Günenç (İstanbul: Yaba, 2002), 207–208.

²⁹ Nestoriusçu öğretilerin Khalkedon'da teoride reddedilmesi ancak pratikte böyle olmadığı konusunda alternatif görüşler bulunduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Örneğin, tarihçi Evagrius'un aktardığına göre Alexandrealı Dioscorus'un aforoz edilmesi ve sürgüne yollanmasına karşın Theodorus ve İbas'ın geri kabul edilmesinden dolayı Khalkedon Konsili üzerine yapışacak ve asla temizlenmeyecek şekilde Nestoriusçu damgayla yaftalanmıştır. Evagrius, *H.E.*, II.V.(=Evagrius, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, trans. Michael Whitby (Liverpool University Press, 2000), 68.) Benzer şekilde Chronicon Paschale'de geçtiği üzere Leo'nun mektubunun dayatılıp okutulması ve Roma Kilisesinin Doğu kiliseleri üzerinde nüfuzunu artırdığı yönünde bir hamle olarak algılandığı ve dolayısıyla Doğulu Hristiyanların gözünde Khalkedon Konsili kararları Nestorius'un diofizitçi öğretisiyle yaşanan talihsiz bir buluşma anlamına geliyordu. *Chron. Pasch.* 82(=Michael Whitby - Mary Whitby, *Chronicon Paschale 284-628 AD* (Liverpool: Liverpool University Press, 2007), 7/82.)

³⁰ Ayrıca Dioscorus'un mahkûmiyetine zemin hazırlayan kilise ve imparatorluk siyaseti dâhilinde gelişen nedenlere/unsurlara dair detaylı bir okuma için bakınız, Volker L. Menze, *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2023).

Modern literatüre kadar³¹ kaynaklarda monofizit öğretiyne verilen atıfların daha çok miafizit öğretiyne kastettikleri anlaşılmıştır.³² Baby Varghese, miafizit ve monofizit anlayışların tahlilinin ve isimlendirmelerinin özellikle 1960'lerden sonra diofizit ve monofizit öğretiler üzerine yapılan tartışmaların sıhhatinde ve sayısındaki gelişmeler neticesinde iyimser bir halde nihai formuna ulaştığını düşünmektedir.³³ Son tahlilde miafizit öğretiyne daha çok Cyrillus'un/Aleksandrea'nın miafizit öğretisinin kastedildiği görülmektedir. Nitekim bu öğreti de Nestorius'un formüle ettiği diofizit öğretiyne karşı bir refleks olarak sunulmuştur.

4. Diofizit (veya Dyofizit) Öğreti

Yunanca δύο ve φύσις kelimelerinden oluşan iki tabiat kavramı, kristolojide İsa Mesih'in ilahi ve beşerî doğasının olduğunu kabul etmekle birlikte bu doğaların birleşme, yani enkarnasyon sonrasında da tözsel anlamda muhtevalarını koruduklarını ve birbirleriyle karışmadığını ifade etmektedir. Bu öğretinin takipçileri diofizitler (iki tabiatçılar) olarak anılagelmıştır. Khalkedon Konsili'nde konsil karşıtlarını ifade etmek için kullanılan miafizitlerin karşısı ve Khalkedon itikadının yanlılarına verilen bir etiket olarak da kullanıldığı görülmektedir.³⁴ Esasen Mesih'te iki ayrı doğanın olduğunu savunan öğretiler çok önceki dönemlere uzanmış olsa da diofizit öğretiyne en çok Nestorius ile birlikte formülasyonunu kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, günümüzde Nestorius'a atfedilen kristolojiyi ifade etmektedir. Öyle ki, Constantinopolis Patriği Sisinnius'un ölümü sonrasında yerine getirilen Nestorius, Constantinopolis'e vardığı zaman Maniheist ve Photiniusçu (*Photinians*) iki grubun kendi aralarında İsa'nın ulûhiyetine dair tartışma içine düşmüş olduklarını görmüş ve bu nedenle derhal her iki grubu dinlemiştir. Nihayet aralarında sadece terminolojik farklılıkların bulunduğunu ancak itikaden *Maniheistlerin* Meryem'in beşeriyetini reddetmediklerini, Photinusçuların da Meryem'in kutsiyetini reddetmediklerini belirtmektedir.³⁵ O sıralarda kendine bağlı Anastasius adındaki bir keşiş, bir kilisede Meryem için "o, Tanrı Anası/Tanrı doğuran" (*Θεοτόκον*) olarak çağrılmamalıdır. Zira o bir beşerdir (*ἄνθρωπον*)" diye vaaz etti.³⁶ Anastasius'a göre Tanrının bir beşerden doğması mümkün değildi. O yüzden Bakire Meryem'i ifade etmek için *antropotokos* terimi tercih edilmeliydi.³⁷ Ancak onun bu sözleri hali hazırda Constantinopolis'deki kilise ve manastır ehlini rahatsız edince, Nestorius alternatif ve ılımlı bir formülle Meryem'in Mesih anası veya Mesih doğuran (*Χριστοτόκος*) olarak çağrılması gerektiğini söyledi. İşte o zaman meseleler, Nestoriusçu tartışma/Nestorius ayrılığı olarak bilinen ve beşinci yüzyılın kilise içi en ciddi 'hesaplaşmasına' neden oldu. Nestorius'un Bakire Meryem'e kutsiyet addetmesi veya etmemesi, en başta akıllara meselenin diofizit

³¹ Benzer şekilde, Sebastian. P. Brock'un yazılarından da hareketle, bu isimlendirme konusundaki tespitin doğruluğu kabul edilse de Brock'un tavrının, o dönemki kiliseler arası inşa edilmeye çalışılan barış / diyalog projeleri dâhilinde ortamı yumuşatmak veya var olan kilise entelektüalizmini muhafaza etmek adına yapmış olabileceği hatta bunun görece başarılı bir girişim olduğu düşünülmelidir. Zira Brock, *Doğu Asurî Kilisesi/Assyrian Church* başlıklı yazısında da Süryani Kilisesi'nin Katolik otoritelere karşı müdafaasını yaptığı ve Nesturileri günah keçisi ilan ederek kadim Süryani Kilisesi'ni ayrı bir noktaya taşıyıp aklamaktadır. Ayrıca kiliseler arası diyalog için ekstra bir okuma için bakınız, Christine Chaillot, *The Dialogue Between the Eastern Orthodox and Oriental Orthodox Churches* (Volos: Volos Academy, 2016).

³² Sebastian P. Brock, "The Church of the East in the Sasanian Empire up to the sixth century and its absence from the councils in the Roman Empire", *Syriac Dialogue. First non-official Consultation on Dialogue within the Syriac Tradition* (1994: Pro Oriente, Vienna), 69-86. Bu yazının Türkçe çevirileri için bk. Duygu - Akalın, *Kristolojiye Giriş Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, 43.; Zafer Duygu, "VI. Yüzyıla Kadar Sâsânî İmparatorluğu'nda Doğu Kilisesi ve Roma İmparatorluğu'ndaki Konsillerde Bulunmayış", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2/1 (2017), 80.

³³ Baby Varghese, "Mia Physite Christology and the Oriental Orthodox Churches," *Cristianesimo Nella Storia* 37/1 (2016), 37-38. Bu makalenin "Miafizit Kristoloji ve Doğu Ortodoks Kiliseleri" başlıklı Türkçe çevirisi için bk. Duygu - Akalın, *Kristolojiye Giriş Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, 115-128.

³⁴ Volker L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2008), 2.

³⁵ *Bazaar of Heracleides: Newly Translated from Syriac and Edited with An Introduction*, trans. G.R. Driver - Leonard Hodgson (Oxford: Clarendon Press, 1925), 98-100.

³⁶ Socrates, *HE*. IV:32(=Socrates Scholasticus, *The Ecclesiastical History*, ed. Schaff Philip (New York: Grand Rapids, M:Christian Literature Publishing Co, 1886), 2/269-270.)

³⁷ Socrates. *HE*. IV:32.

öğretiyle bağlantısını sorgulatabilir. Ancak bu durum, Nestoriusçu diofizit öğretinin³⁸ Meryem'in beşeriyetini vurgulama stratejisi üzerinden kendini meşru kılma yollarından biri olmuştur. Başka bir ifadeyle, Nestorius bir bakıma Meryem'in kutsiyetini olabildiği kadar minimal düzeye indirirken esasen ondan doğan Oğul'un tanrısallığı üzerine de bir strateji geliştirmiştir. Öyle ki beşer bir anneden dünyaya gelen iki üç aylık bebeğin Tanrı olma ihtimali yoktu.³⁹ Ancak karşıtları için Nestorius'un Bakire Meryem'in kutsiyetine getirdiği bu yeni yorum, esasen Mesih'in ilahi tabiatı algısını derinden sarsıyordu. Madem iki-üç aylık bebek tanrı değildi; o zaman rahme düşen töz de Tanrı olmamalıydı. Dahası Kutsal Ruh'un lütfuyla ilahi bir tabiat kazanmalıydı. O halde enkarnasyona uğrayarak deruhte edilen Mesih, ilahi ve beşerî kimliği ile birlikte varlık göstermeliydi. Nitekim bu iki 'yan' birbiriyle karışmadan ama özelliklerini de yitirmeden tek bir doğa tecessümüyle Mesih'de faaliyet gösteriyordu. Nestorius'un özellikle Mesih'deki tabiatların tek bir bedende ama ayrı bir halde bulunduklarını öne süren bu öğretisi Ephesus Konsili'nde yasaklanmıştır. Hayatta olduğu sürece Nestoriusçu diofizit öğretinin çetin karşıtları Aleksandrea'dan çıkmıştır. Önceleri Cyrillus ve onun ölümüyle de Dioscorus'un Nestoriusçu öğretinin karşısında durmaya devam ettiği söylenir ve genellikle böyle de kabul edilir. Hatta imparator II. Theodosius'un 448'de Nestorius karşıtı ferman yayınlamasının arkasında Dioscorus'un diofizit öğretiye karşı sert duruşunun etkili olduğu bile söylenmiştir.⁴⁰ Yine bu nedenledir ki Dioscorus, sonraları Nestoriusçu diofizit öğretiyi bir nevi aklamakla yaftalanan Khalkedon itikad metnine karşı çıkmakla kalmayıp Khalkedon'da onaylanan *credoya* altı maddelik⁴¹ esasa dayanan bir reddiye yazmıştır. Bunlardan hareketle her ne kadar diofizit bir Dioscorus imajı çizmek veya onu diofizit olarak tanımlamak mümkün olmasa da onun zaman zaman diofizit öğretiyi tam anlamamış, Aleksandrea geleneğine bağlı olmanın bir refleksiyle buna meyletmemiş olabileceği de söz konusu olmuştur. Dahası onun farkında olmadan diofizit öğretiye omuz vermesi de ihtimaller dâhilindedir. Öyle ki bilge piskopos olarak hitap ettiği ve diofizit öğretinin savunularından biri olan Cyrillus ile yaptığı mektuplaşmalarda, Theodorus, Dioscorus'un ancak imparator Theodosius'un Nestoriusçu öğretiye muhalif fermanını yayınlamasından sonra kendisine sırtını döndüğünü yazmıştır.⁴² Bu yüzden Volker Menze, Cyrillus'un devamı ve kolayca kabul edilen bir Patrik Dioscorus imajı çizmiş olsa da onun Cyrillusçu yanlarının tümüyle şüphelerden uzak olmadığına şu şekilde dikkat çeker:

"Ancak 448 yılında halk için Dioscorus, büyük olasılıkla hâlâ Aleksandrea'daki 'Cyrillus karşıtı' hizbin patriği idi. 448 yılına kadar ne önemli bir teolojik eser yayınlamış ne de Doğu'daki diofizitlere müdahale etmişti kısacası, hâlâ (Aleksandrealı) Cyrillus'un ortodoksluğunu kanıtlaması gerekiyordu. Keşiş Theodosius, [mektuplaştığı keşişlerden biri] Dioscorus'a alenen meydan okuyarak büyük olasılıkla onu, Doğu'nun tarihi yeniden yazma uğraşlarına rağmen sefinin mirasını savunmamakla suçladı. İşte o anda Dioscorus meseleyi ele almak ve Doğu'ya müdahale etmek zorunda kaldı. Özetle Dioscorus, ancak İmparator II. Theodosius'un 'Nestoriusçuluk' aleyhine yasa çıkartmasından ve Theodosius gibi diğer doğulu keşişlerin 448 yılı yazında kendisine Doğulu piskoposlarla olan çatışmalara müdahil olması için baskı yapmasından sonra tepki gösterdi."⁴³

Yine ilginçtir ki, Dioscorus'un keşişlerin ustası olarak hitap ettiği Sinuthius adlı başkeşişe yazdığı ve daha çok Origenesçi olarak tanımladığı kâfir bir keşişten bahsettiği mektubunda⁴⁴ kullandığı ifadelerin sertliği dikkat çekicidir. Özellikle Elias (Helias) adındaki Origenesçi keşişin yakalanması ve yakalandığı

³⁸ Ayrıca Nestorius ve Kristolojisi özelinde bir okuma için bakınız, Tarakçı Muhammet, "Nestorius ve Kristolojisi," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 215–241.

³⁹ *Bazaar of Heracleides*, 136–139.; Socrates. *HE*. IV:32.

⁴⁰ Menze, *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*, 78.

⁴¹ Nikaea'daki Kilise Babalarına (Nicene Fathers) ihanet etmişlerdir; Teslis için farklı ve aykırı bir yoruma başvurmuşlar ve içlerinden bir kısmı Nikaea'da oluşturulan inanç metnini yok saymışlardır; bazıları da Ephesus'da alınan kararları göz ardı etmişlerdir; Patristik iman formunu yozlaştırmışlar ve Roma piskoposu Leo'nun mektubunu kabul etmişlerdir; Nestorius'un takipçilerini kiliseye geri almışlar ve Nestorius'un Mesih'te iki ayrı tabiat doktrinini tolere etmişlerdir.

⁴² Menze, *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*, 77.

⁴³ Menze, *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*, 79.

⁴⁴ Dioscorus and Shenoute", *Recueil d'études égyptologiques dédiées à la mémoire de Jean-François Champollion* (Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion, 1922), 367–76.

takdirde faaliyetlerine son verilmesini arzu ettiği ifadelerin keskinliği göze çarpmaktadır. Dioscorus mektupta Elias'ı ruhları yok eden bir şeytan olarak ağır bir şekilde tanımlamaktadır. Öte yandan kendisine atfedilen hatıratında diofizitleri eleştirirken sözlerinin şiddetinin daha yumuşak olması son derece dikkat çekici niteliktedir.

5. Miafizit, Monofizit ve Diofizit Öğretiler Bağlamında Dioscorus Değerlendirmesi

Dioscorus'un kimi metinlerde Monofizit ve kimi metinlerde ise miafizit olarak tanımlandığı görülmektedir.⁴⁵ Genel olarak bakıldığında bu tür farklı tanımlamaların yapılmasının kaynağı, miafizit ve monofizit diye çağrılan öğretilerin mahiyeti ve muhtevası ile bu öğretilerin kavramlaşması sırasındaki idrak eksikliği veya yanlış yorumlamalardır.⁴⁶ O zaman Baby Varghese'nin kullandığı terminoloji ödünç alınacak olursa 'Cyrillusçu' ve 'Eutychesçi' yaklaşımlar özelinde dar bir tercihe sıkışan Dioscorus imajı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Nestoriusçu öğreti özelinde düşünüldüğünde ise Dioscorus'un teoride Nestoriusçu diofizit öğretiden bir hayli uzak kaldığı ancak pratikteki asıl duruşunun ise şüpheler içerdiği fark edilmektedir. Nitekim onun, Khalkedon Konsili'nde diofizit öğretinin galip gelmesi ve ardından kendisinin de Gangra'ya sürgün edilmesi sonrasında verdiği vaazlarında diofizit öğretiye karşı çıkarken daha yumuşak bir üslup takındığı görülmektedir. Bunun iki muhtemel sebebi akla gelmektedir. İlki, Dioscorus'un Gangra sürgünü sırasında Diofizit öğretiyi idrak hususunda teşvik-i mesai yaparak bu öğretiyi daha iyi anlamaya çalıştığı sonucu, ikincisi ise sürgünde olmanın getirdiği bir mahcubiyetle veya pişmanlıkla dilinin hararetini düşürmüş olabileceğidir. Bu ilkinin kilise siyasetine, ikincisinin ise imparatorluk siyasetine göre şekillenmiş veya beslenmiş olma ihtimali söz konusu olabilir.⁴⁷

⁴⁵ Örneğin "Le Quien Metninde Anemurium Piskoposluğu" başlıklı yazısında Murat Özyıldırım, Dioscorus'u miafizit olarak tanımlar. Murat Özyıldırım, "Le Quien Metninde Anemurium Piskoposluğu," *Seleucia* 22 (2022), 231. Benzer şekilde bir başka makalede ise Khalkedon Konsili sonucunda Dioscorus'un ve monofizit öğretinin mahkûm edildiği meselesinin aynı kısımda işlendiği görülmektedir. Zira "Kadıköy'de toplanan ekümenik konsilde Dioscorus ve monofizit düşünce mahkûm edilir" ifadelerinden hareketle makale yazarı [kesin olmamakla birlikte] Dioscorus'u monofizit savunucu olarak sunmuş olabilir. Çoban, "Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm," 19. Nitekim yine bir başka makalede ise "Aleksandrea Patriği Dioscorus (M.S.444/451) Eutyches'in düşüncelerini savunmaya devam etti" denilerek Dioscorus'un monofizit öğretinin destekçisi olduğu yazılmıştır. Bk. Sedat Altunkanat, "Hristiyanlıkta Monofizit ve Diofizit Kristolojinin Konsiller Açısından Değerlendirilmesi", *Kesit Akademi Dergisi* 6 (2020), 404. Dolayısıyla İbas'ın aynı Dioscorus'u diofizit olarak anmasının sürpriz olmadığı görülür.

⁴⁶ Kavram karmaşası veya belirsizliğinin farkındalığıyla bazı yazarların kristolojik terimleri kullanırken bu kristolojik tabirlerin muhtevasını ve hedef kitesini sınırlamak veya belirlemek için özel bir açıklamaya başvurdukları görülmektedir. Örneğin, Turhan Kaçar, Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus başlıklı çalışmada monofizit teriminin adı geçen bu çalışma özelinde Kadıköy itikadında tanımlanan, 'Hz. İsa'nın çifte doğasını' kabul etmeyenler yerine 'İsa'daki beşer tabiatın tanrısal tabiat tarafından emildiğini' dolayısıyla 'İsa'nın tek tabiatlı olduğunu savunan' Doğu Hristiyanlarını tanımlamak için kullanıldığını hususi olarak belirtme gereği duymuştur. (Turhan Kaçar, "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus," *Colloquium Anatolicum* 10 (2010), 310.) Benzer şekilde Zafer Duygu da Zuknin Manastırı Süryani Kroniği (775) Özelinde İslam İdâresi Altındaki Hristiyanlarda 'Din Değiştirme' Meselesi başlıklı makalesinde içerik itibarıyla Ortodoks / Ortodoks Hristiyanlara ilişkin tanımlamasını monofizit terimi üzerinden yaparken onu "İsa-Mesih'te ilahi ve insani iki tabiatın bir araya gelmesinden sonra ilahi olan doğanın beşeri olanı ihata ettiğini düşünen, Kadıköy Konsili (451) kararlarını reddeden, Batıda yapılan çalışmalarda 'Monofizit' ve Miafizit gibi isimler altında tanımlanan ve Antakya Süryani, Aleksandrea, Kıbtî ve Ermeni gibi kiliseler tarafından temsil edilen Hristiyanlığı" gibi ifadelerle tanımladığı ve monofizit ve miafizit terimlerinin muhataplarını açıklama gereğine düştüğü görülmektedir. (Zafer Duygu, "Zuknin Manastırı Süryani Kroniği (775) Özelinde İslam İdâresi Altındaki Hristiyanlarda 'Din Değiştirme' Meselesi," *Milel ve Nihal* 10/2 (2013), 173.) Kuşkusuz, bu tür açıklamalar aracılığıyla ilgili kavramların kapsamı daha açık bir şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır; bunun da, müstakil çalışmalarda işlevsel bir rol oynadığı doğrudur. Fakat genel literatüre bakıldığında ve "monofizit terimiyle nitelenen kilise grupları aslında görüldüğünden çok daha çeşitli" olmasından ötürü son tahlilde yapılan tüm kavramlaştırmalar/tanımlamalar eksik kalmaya meyillidir. (Kaçar, "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus," 310.)

⁴⁷ Aleksandrealılar tarafınca Khalkedon'da galip gelen öğretinin diofizit öğretisi olduğu yorumu ve hemen akabinde Aleksandrea'ya diofizit bir Patriğin atanmış olması Dioscorus'u diofizit düşünceye evirmiş olabilir. Diğer taraftan imparatorluk siyasetiyle desteklenen Khalkedon Konsili'nde Papa Leo'nun diofizit düşüncelerinin yer aldığı *Tomusunun* okunması, İmparator Marcianus ve eşi Pulcheria'nın bu öğretiyi siyaseten propaganda etmeleri şeklinde okunabilir. Bunun haricinde, Dioscorus'un azledilişinin *canonical* nedenlere ihtiyaç duyularak planlandığına dair bir okuma için bk. Shaun Retallick, "The Canonical Deposition of Dioscorus of Alexandria (451): Marcian's Vindication.," *The Journal of the School of Religious Studies* 43 (2015), 41–65.

“Kendi adıma, Efendime (Mesih İsa’ya) hakaret edilmesini ve ona yöneltilen hakaretleri duymamayı isterdim. Kutsal Kilise, Efendimin [İsa Mesih] ulûhiyeti insanlığından bir an bile ayrılmamışken, karışıklık ve değişiklik olmaksızın beden almış Tanrı’nın tek doğasını itiraf ederken, asi Leo ağzını açıp Mesih’te iki doğa, iki özellik ve işleyiş olduğunu itiraf etmemiz gerektiğini söyleyerek En Yüce Olan’a küfretmeye nasıl cüret etti?”⁴⁸

Dioscorus’un buradaki serzenişinde verdiği mesajlar Nestoriusçu diofizit öğretinin öğeleriyle benzerliği açısından kuşku vericidir.⁴⁹ Görüldüğü üzere Dioscorus, iki tabiatı kabul ediyor ve onların tek bedende birbirine karışmadığını ekliyor. O halde bu tanım, Nestoriusçu öğretiyle uyushmaktadır. Buradan Dioscorus’un diofizit anlayışa çok da yabancı olmadığı fakat onun daha çok heretik ilan edilen Nestorius’a ve Leo’nun *Tomusuna* işlediği diofizitizm üzerinden bir dayatma yaparak diğer kiliseler üzerinde baskı kurmaya çalışan Leo’ya karşı cephe aldığı söylenebilir. Ayrıca meselenin teolojik boyutu incelendiğinde teorik olarak Dioscorus’u bir geleneğin devamı şeklinde düşünmek kısmen ve belli bir döneme kadar geçerli görünse de pratikte Dioscorus’un öğretilerinde bir çelişki yaşadığı kabul edilmelidir. Dahası bu durum, Eutyches’in lehine yaptığı savunmalar ve takındığı koruyucu üslup gözetildiğinde ve teorik olarak Cyrillusçu miafizit öğretisi takipçisi olmasına rağmen kimi zaman şifahen gösterdiği zaafllara bakılırsa pratikte tasavvur ettiği anlayışı sürdüremediği gibi de okunabilir. Kısacası bir yanda karşı çıktığı Nestoriusçu diofizit öğretisi ile devam ettirmeye çalıştığı Cyrillusçu miafizit öğretisi arasında sıkışması, onu Eutyches’in monofizit öğretisindeki katı tutumu idrak etmekten [bilinçli veya değil] alıkoymuş olabilir. Bu duruma bir de Eutyches ile yakın dost olması eklendiğinde onun kristolojik savunusunda keşmekeşlik olması da muhtemel görünmektedir.

6. Gangra Sürgünü Nasıl Başladı?

Dioscorus, Başdiyakoz Peter ve Theopistus’un Khalkedon Konsili’ne katılmak üzere Constantinopolis’e doğru yol alan bir gemiye bindikleri bilinir. Hatta Aleksandrea’dan ayrılırken limanda halka bazı nasihatlerde bulunup Proterius’un değil Timoteus Aerulus’un gerçek halefi olduğuna dair, “Kardeşiniz Timoteus benim yerime geçecek, benim inancımı paylaşmayan bir yabancıнын kiliseme girmesine izin vermeyin” demesinden Aleksandrea’da tansiyonun yükseleceğini öngördüğü anlaşılmaktadır.⁵⁰

Constantinopolis’e vardıklarında imparatorluk yetkilileri ve hizmetçileri tarafından son derece hoş bir şekilde karşılandıkları fakat imparatorun kendisi ile daha ilk gün yaptıkları konuşmada, imparatorun koyu bir Leo yanlısı olmasından dolayı zıtlastıkları anlatılmaktadır.⁵¹ Bu tartışma esnasında Dioscorus, İmparator Marcianus’dan hatırı sayılır başka piskoposların ismini rica etmiştir. Böylece imparatorun sempati duyduğu piskoposların yazdıklarından hareket ederek onu ikna etmeye çalışmıştır. Örneğin Liberius’un;

“Çarmıha gerildiğinde, büyük bir karanlık vardı, mezarlar açıldı ve tapınağın örtüsü yırtıldı; bu kargaşa sırasında ona mızrakla vurmadıkları açıktır, ancak ölene kadar beklediler ve sonra mızrakla vurdular ve bu koşullar altında, bu beklemeden sonra, yanından irin ve kan aktığı için, Tanrısallığın bir göz kırpması için bile insanlıktan ayrılmadığını [aynı şekilde] itiraf ediyoruz.”⁵²

Ve sonra Innocentus’un;

“Söz Tanrı, gökten inip Bakire’nin rahmine düştüğü anda Bakire’de vücut bulmuştur; ne gökte iken vücut bulmuştur ne de Tanrısallığını yeryüzünde bulmuştur, ama o gerçek Tanrı’dır ve bedenini Bakire’nin rahminde inşa eden odur, yaratılıştaki sadece ondan başka hiç kimse kendisini bedeniyile birleştirmemiştir. Tanrısallığını ve insanlığını hayranlık uyandıran bir birlik içinde birleştirmiştir ve

⁴⁸ *Vit. Dioscori*, IV.

⁴⁹ *Vit. Dioscori*, V.

⁵⁰ *Vit. Dioscori*, VI.

⁵¹ *Vit. Dioscori*, VI.

⁵² *Vit. Dioscori*, VII.

itiraf ediyoruz ki insanlığın tüm eylemlerinde, Tanrısallık ondan bir göz kırpması için bile ayrılmamıştır.”⁵³

gibi söylemlerinden güç almış olsa da bu işe yaramamıştır ve imparator ikna edilememiştir.⁵⁴ Bunun üzerine Dioscorus İncil’den “*Ben ve Baba biriz*”⁵⁵ ve “*Beni gören beni göndereni görür*”⁵⁶ ayetlerini referanslar vererek ‘birliğe’ dikkat çekmeye çalışmıştır. Fakat imparator da en az onun kadar inatçıydı ve Leo’nun mektubunu ısrarla okuyacağını söyleyince Dioscorus Leo’nun sözlerini duymaya tahammül edemeyeceğini ve şehirden ayrılacağını söylemiştir.⁵⁷ Akabinde Leo’nun *Tomus*’unu kabul etmeyen herkesin sürgüne gideceği duyurulduğunda tüm piskoposlar (*Tomus* karşıtları), son derece soğukkanlı ve müsterih bir şekilde Nikaea itikad metni üzerine, “küfre düşeceğimize, bizler sürgüne gitmeyi yeğleriz” demiştir.⁵⁸ Dahası Pulcheria aracı olmak istese de Dioscorus geri adım atmadı. O yüzden Pulcheria onu koltuğundan etmekle tehdit edince, Dioscorus’un çekinmeden aynı şekilde, “belki beni dünyevi makamımdan edebilirsin fakat bilesin ki Mesih’in benim için cennette tasavvur ettiği makamımı/postumu elimden alamazsın” diye cevap vermiştir.⁵⁹ Üstelik Dioscorus sürgün edileceğini Khalkedon’a katılmak için Constantiopolis’e doğru yola çıkmadan önce imparatorluk tahtına Marcianus’un oturduğu haberinin Aleksandrea’ya ulaşmasıyla hissetmiş ve bunu öğrencisi Theopistus ile paylaşmıştı. Dioscorus, Marcianus’u Nestoriusçu ve Satan olmakla suçluyordu.⁶⁰ Dahası Marcianus’un imparator olup Pulcheria ile birlikte hareket edeceklerine dair bir kehanetten bile haberi vardı. Öyle ki, Marcianus’un imparator olduğunu bildiren habercinin okuduğu mektubun akabinde Theopistus, efendisinin bir süre hiç konuşmadığını, daha sonra “ey evlat, bu mektup ölüm kokuyor” dediğini anlatır:

“Biliyorum evlat, sakinliğini ve sükûnetini koru; atamız Cyrillus zaten bana dememiş miydi? Theodosius’un bu hükümdarlığı altında ruhunu ve bedenini dinlendir, çünkü ondan sonra ölüm, Pulcheria adındaki ikinci Havva tarafından kol gezmeye başlayacak.”⁶¹

Benzer şekilde Khalkedon Konsili sonrasında alınan sürgün kararının kendine iletilmesinden bir hafta önce bir gece ibadeti sonrasında kısa bir süre uykuya daldığı anda Cyrillus’u rüyasında gördüğünü eklemiştir. Bu rüyada Cyrillus kendisini ‘ortodoks’ imanını savunmaktan vazgeçmemesi ve sürgüne gidecek olsa da davasından dönmemesi gerektiği konusunda telkin etmiştir.⁶² Nitekim öyle de olmuştur. Konsil tutanaklarına yansıdığı şekliyle Dioscorus birinci oturuma katılmış fakat ikinci ve üçüncü oturuma katılmamıştır. Aforoz kararının açıklanmasına dair gerekçeleri Dorylaeum piskoposu Eusebius şöyle anlatmaktadır:

“Bu sözler [hakkındaki suçlamalar] söylendikten ve Dioscorus Kilise meclisinin ortak kararı doğrultusunda merkezi bir yere oturtulduktan sonra, Eusebius imparatora sunduğu şikayet dilekçesinin okunmasını talep etti ve kelimesi kelimesine şunları söyledi: Dioscorus tarafından haksızlığa uğradım, inanca haksızlık edildi, Piskopos Flavianus benimle birlikte haksız yere tahttan indirildi⁶³ ve onun yüzünden öldürüldü...Ve çok sayıda asi kalabalığı bir araya getirdikten ve parayla kendine güç sağladıktan sonra, gücü yettiğinde Ortodoksların dindar ibadetini kirletti ve keşiş Eutyches’in başından beri kutsal Babalar tarafından reddedilen sahte doktrinini destekledi.”⁶⁴

⁵³ *Vit. Dioscori*, VII.

⁵⁴ *Vit. Dioscori*, VII.

⁵⁵ Yuhanna, 10:30

⁵⁶ Yuhanna, 12:44-45; Matta, 10:40

⁵⁷ *Vit. Dioscori*, VII.

⁵⁸ *Vit. Dioscori*, VII.

⁵⁹ *Vit. Dioscori*, XIII

⁶⁰ *Vit. Dioscori*, III.

⁶¹ *Vit. Dioscori*, IV.

⁶² *Vit. Dioscori*, IV.

⁶³ Eusebius’un burada kastettiği ‘haksızlık’ muhtemelen Evagrius’un da teyit ettiği gibi Dioscorus’un, piskoposlara imzalatıldığı boş kâğıdı daha sonra Flavianus’un azledilmesi uğrunda kullandığına dair suçlamadır. Evagrius, *H.E.* II:IV.

⁶⁴ Evagrius. *H.E.* II:IV.

Kilise tarihçisi Evagrius'dan alıntılanan ve Dorylaeumlu Eusebius'a ait olan bu pasaja bakılırsa, Dioscorus'un aforoz edilmesi meselesinde farklı dinamiklerden veya tesirlerden söz etmek mümkündür. Fakat görünen o ki, Dioscorus'un Khalkedon Konsili'nde aforozunun en belirleyici sebebi, onun daha çok Patrik Flavianus'un azli için giriştiği 'entrika' faaliyetleri olmuştur. Zira bu entrikanın tüm süreçlerinde gerek güç kullanarak gerek para kullanarak neticelendirdiği eylem, Khalkedon'da kendisine aksi bir reaksiyon olarak geri dönmüştür ve Paflagonya'daki Gangra sürgünü olarak neticelenmiştir. Dioscorus'un sürgün kararını takiben Aleksandrealılar tarafından tertip edilen bir sinodda alınan bir kararla Proterius yeni patrik olarak seçilmiştir. Bu seçim halkı ikiye bölmüştür; çünkü kimileri Dioscorus'u ararken kimileri de şiddetle Proterius'u destekleyince, şehirde büyük bir kargaşa çıkmıştır.⁶⁵ Kuşkusuz bu kargaşa ikliminin zuhur etmesinde Proterius'un teolojik veya ideolojik görüşleri haricinde, kimliği de Aleksandrealılar nazarında şaşkınlık uyandırıp şok etkisi yaratmış olabilir. Şöyle ki, aynı Proterius'un hayatının erken safhalarında Dioscorus'un talebesi olduğu ve başlarda Khalkedon'dan çıkan aforoz kararına sert bir şekilde karşı çıktığı ancak Dioscorus'dan boşalacak olan patriklik makamına kendisinin getirileceği sözleri üzerine pozisyon değiştirdiği öne sürülmüştür.⁶⁶ Dahası onun bu fikrî ve itikadî dönüşü, Aleksandrealılar arasında hiç de azımsanmayacak bir kitle tarafından ihanet olarak algılanmış ve Proterius atasına ihanet eden 'Yahuda' veya sürüsüne ihanet eden bir kurt olarak anılmaktan kurtulamamıştır.⁶⁷ Fakat son tahlilde Gangra sürgününe doğru yola çıkmış olan Dioscorus'un kaderi değişmemiştir. Ve kendisine atfedilen biyografiden anlaşıldığı kadarıyla Gangra'ya doğru çıktığı maceranın ilk aşaması bir gemi yolculuğu olmuştur. Üstelik o gemide farklı maksatlarla Gangra'ya gitmekte olan başkaları da vardı. Örneğin, aynı biyografi metninde, kıl keçisi ve yün ticareti yapmak üzere Gangra'ya gitmek için gemiye binmiş olan ve tacir olması muhtemel bir delikanlıyla arasında geçen sohbet bunu desteklemektedir.⁶⁸ Theopistus'un naklettiğine göre, Gangra'ya vardıklarında diofizit olma ihtimali yüksek Khalkedon yanlısı bir piskopos şehrin kilisesini idare ediyordu. Dioscorus ve Theopistus, yetkililer eşliğinde şehre getirildiğinde Gangra Piskoposu Dioscorus'un kim olduğunu öğrenince Nestoriusçu öğretinin, Cyrillus'un yaptıklarına karşı galip geldiğini düşünmüştür. Bu nedenle, "Nestorius'un kanı ve öfkesi artık Aleksandrea'yı kuşattı" diye haykırmıştır.⁶⁹ Şehirdeki bölge halkının kendilerini tanımlarından dolayı bir rahatsızlığın doğduğunu ve saldırıya uğrama ihtimalleri belirince aynı (Nestoriusçu) piskoposun, onların mekânlarını değiştirmesiyle ümitlenseler de onların yeni mekânlarından ve ortamlarından memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Zira Theopistus, kendisi de dâhil üçünün (Dioscorus ve İberyalı Peter) günlük iâşelerinin üç küçük somun ekmekten (χολλύρα) ibaret olduğunu bu nedenle efendisinin çok az yediğini ve sık sık hasta düştüğünü yazmıştır.⁷⁰

Gangra sürgünü sırasında onun, herhangi bir güvenlik problemi yaşamadığı yahut herhangi bir taşkınlıkla karşılaşmadığı gerçeği ise dikkat çeker. İâşe problemi çektiği söylene de bu ifadenin Vita yazarı Thepistus'un 'mübarek', 'zararsız,' 'mütedeyyin' bir Dioscorus imajı çizme amacıyla tasvir edilmiş olması muhtemeldir. Bu yüzden Vita Dioscori yazarının Gangra sürgünü sırasında Dioscorus'u zaman zaman aç ve parasız bir halde sunuyor olması yanıltıcı olsa da gerçeği ifade etmesi açısından şüphe arz etmektedir. Zira Paflagonya'nın merkez şehirlerinden biri olan Gangra'da sosyal ve ekonomik hayatın canlı olduğu bilinmektedir. Bu durum sürgünde de olsa Aleksandrea Patriği olan Dioscorus'a faydalar da sağlamış görünmektedir. Dahası onun Gangra'da olmasının, şehre katkı sunmuş olabileceği de söz konusudur. Nitekim başlangıçta Gangra'ya sürgün edilen Timoteus Aerulus'un, sürgününe Kherson'da devam etmeye

⁶⁵ Evagrius. *H.E.* II:V.

⁶⁶ *Ps. Zachariach Chron.* III:II. (= Frederick John Hamilton - E. W Brooks (ed.), *The Syriac Chronicle Known as that of Zachariah of Mitylene* (London: Methuen & Co., 1899), 48.)

⁶⁷ *Ps. Zachariach Chron.* III:II.

⁶⁸ *Vit. Dioscori*, XIV.

⁶⁹ *Vit. Dioscori*, XIII.

⁷⁰ *Vit. Dioscori*, XIII. (Theopistus'un bu anlatımı muhtemelen gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Aleksandrealı sürgün piskoposların Gangra'ya getirisi büyük oluyordu. Öyle ki sürgün piskoposların hatırlarını sayan her kesim tarafından hediyeler, sadakalar, maddi ve manevi değeri olan eşyalar ve giysiler gönderiliyordu. Dahası Timoteus Aelurus'un Gangra'daki sürgünü sırasında aldığı zorunlu bir kararla Kherson'a gitmesinin ardından Gangra piskoposunun, Timoteus'un ayrılışından büyük üzüntü duyduğu aktarılır. *Ps. Zachariach Chron.* IV: XI

karar vererek şehirden ayrılması üzerine, Gangra Piskoposu bu ayrılıştan dolayı üzüntü duymuştur. Buradan hareketle kuşkusuz Gangra piskoposu Timoteus'a dolayısıyla Gangra'ya gönderilen paraların, kıymetli eşyaların sona ereceğini düşünmüş olabileceği ortaya çıkmaktadır. Benzer durumun Dioscorus içinde geçerli olduğu düşünüldüğünde –ki sık sık ziyaret edilmesinden anlaşıldığına göre, Gangra piskoposunun Dioscorus'un Gangra'da bulunmasından memnun olduğu ihtimali akla gelebilir.

Esasen bu ayrıntı, Gangra şehrinin beşinci yüzyılda ilgi gören bir merkez olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir. Fakat 450 yılı Gangra şehrinin ekonomik, idari ve sosyal nitelikleri bir kenara dursun,⁷¹ bu noktada Dioscorus'un sürgün yeri olarak buraya gönderilmesindeki muhtemel dinî unsurların neler olmuş olabileceği konusunda bahsetmek gerekliliği hissedilmektedir ve bunun için yapılması gerekenler hususunda ilk akla gelen Paflagonya'daki Gangra şehrinin beşinci yüzyıl Hristiyan çevrelerindeki pozisyonunu tespit etmektir.

Gangra şehri özellikle I. Constantinus dönemi ve sonrasında Hristiyanlığın hızlı ve etkili bir şekilde dinamizm gösterdiği bölgeler arasında görülmektedir. Zira 325 yılında düzenlenen ve ekümenik ilk konsil olarak kabul edilen Nikaea Konsili'ne dönemin Gangra Piskoposu Hypatius'un da gittiği bilinmektedir.⁷² Ayrıca dördüncü yüzyılda Gangra Kilisesi nüfuz alanı geniş olan ve civar bazı şehir ve kasaba kiliselerinin,⁷³ kendisine bağlı olduğu bir Hristiyan metropoliti olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Üstelik bahsedildiği gibi Gangra metropolitliğinin piskoposu olarak Hypatius'un Nikaea Konsili'ne davet edilmesi, Gangra'nın imparatorluk otoriteleri tarafından önemsendiğini göstermektedir. Nitekim Arius ve öğretilerinin tartışıldığı Nikaea Konsili'nde Hypatius'un Arius karşıtı bir tarafta konumlanması, onun imparatorluğun dinî politikasıyla paralel hareket ettiğini göstermektedir. Yine Arius taraftarı olduğu düşünülen Sivas Piskoposu Eustathius'un öğretilerini tartışmak üzere toplanan ve Gangra Sinodu⁷⁴ olarak bilinen 340 yılında tertip edilen sinodda Eustathius'un aforoz edilmesi, Gangra Kilisesinin Nikaea'da alınan iman metnini korumaya devam ettiklerini göstermektedir. Ayrıca Eustathius'un aforozu sonrasında tebliğ olunan ve Kilise literatüründe Gangra Kanunları (Canons of Gangra) olarak bilinen kanunlar yine burada alınmıştır. Üstelik Gangra Sinodu'nda yayınlanan bu kanunların, Khalkedon Konsili'nde alınan kararların bir kısmını oluşturduğu kabul edilmiştir. Gangra Kilisesi beşinci yüzyılın son çeyreğinden sonra metropolit rolünü kaybederek Constantinopolis Kilisesi'ne bağlanmıştır. Buradan hareketle hem Gangra metropolitliğinin Khalkedon Konsili sırasında hâlâ onun metropolit pozisyonunu koruduğu hem de Gangra şehrinin dinî liderinin ekümenik konsillerde bulunmasının istendiği yönündeki görüşler desteklenebilir. Bu noktada önem arz eden bir husus da şudur ki, tıpkı Nikaea'da olduğu gibi, Khalkedon Konsili'nde de Gangra metropolitinin aldığı pozisyonun daha çok siyasi iktidarın desteklediği tarafla aynı olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu, Gangra metropolitinin de Khalkedon taraftarı olduğu iddiasını kuvvetlendirir. Ayrıca 340 yılında Gangra Sinodu'nda alınan kararların Khalkedon'da tasdik edilerek ekümenik bir form kazanması, yine Gangra Kilisesi politikalarının Khalkedon önderleri ile uyduğu anlamına gelebilir. O halde Khalkedon karşıtı Dioscorus'un Khalkedon yanlısı bir piskoposun idaresi altındaki Gangra şehrine –ki bu şehir Geç Antikçağ Paflagonyası'nın işlek, canlı ve önemli bir noktası– sürgün edilmesi birkaç anlama gelmektedir. Birincisi, Dioscorus'un, kendisine zıt bir teoloji geleneğinin yoğun olduğu bu bölgeye gönderilerek onun ruhen çöküntü yaşaması amaçlanmış olabilir; ancak bu, Gangra'nın ekonomik, sosyal, coğrafi ve stratejik pozisyonundan dolayı zayıf bir ihtimaldir. İkincisi, Dioscorus'un hem kendisini dinlemesi hem de sürgünün verdiği pişmanlık ve yorgunlukla tabiri caizce bir

⁷¹ Dördüncü yüzyıl Gangra şehri Hristiyanlığı hakkında detaylı bilgi için bk. Murat Kaya, “Çankırılı Bir Hristiyan Azizi: Hypatius,” *Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 81–83. Ayrıca Antik dönem Paflagonya dinî ve sosyal yaşantı özelinde hazırlanmış olan yüksek lisans tezi için bk. Yalçın Bazna, *Antik Kaynaklarda Paflagonia*. (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, (Bastırılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014).

⁷² Kaya, “Çankırılı Bir Hristiyan Azizi: Hypatius.”

⁷³ Sora (Akören-Karabük), Pompeiopolis (Taşköprü-Kastamonu), Amastris (Amastra) ve İonopolis (İnebolu) ile daha sonra Dadybra (Devrek) piskoposlukları Gangra metropolitliğine bağlanmıştır. Murat Kaya, “Çankırılı Bir Hristiyan Azizi: Hypatius,” *Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 83.

⁷⁴ Gangra Sinodu özelinde bir çalışma için bk. Fatih Güzel, “Gangra (Çankırı) Sinodu,” *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/2 (2018), 96–109.

nebze burnunu sürtmek için Gangra gibi canlı bir şehre gönderilmiş, böylece de imparatorluğun Aleksandrea Kilisesi üzerinde daha tesirli politikalar izlemesi arzu edilmiş olabilir. Zira Dioscorus'un azli ve yerine Proterius'un patrik seçilmesi sonrasında Aleksandrea'da çıkan kargaşa bu ihtimali haklı kılmaktadır. Öyle ki Dioscorus sürgüne gönderilmeseydi, Proterius'un Aleksandrea'da kilise çevrelerinde ve halk nazarında patrik olarak kabulü gerçekleşmeyebilirdi. Üçüncüsü, Khalkedon Konsili'ne katılan Gangra Piskoposunun, Khalkedon yanlısı olabileceğidir; ancak bu noktada Khalkedon'da resmîyetle kazanan kesim miafizit öğretisi ise de arka planda Nestoriusçu diofizit öğretinin zaferi olarak anlaşıldığı hatırlandığında, miafizit bir öğretinin etkin yahut baskın olduğu bir şehre sürgün edilmesi, Cyrillusçu miafizit öğretiyi yabancı olamayan Dioscorus için en azından sürgün edenlerin arzuladığı derecede işlevsel olmadığı anlamına gelebilir. Dördüncü ise bir çelişkiyi beraberinde saklı tutar. Şöyle ki, yine Khalkedon'da Gangra piskoposunun Khalkedon yanlısı bir tutum sergilemesi fakat farklı bir alternatif yorum üretilerek Khalkedon'un sözde gizli galiplerinin diofizitlerin olması ihtimali kabul edilecek olursa bu kez Gangra'da diofizitlerin yoğun ve baskın olabileceği ve bununla beraber diofizit öğretiyi gösterdiği bazı zaafılar yüzünden eleştirilen Dioscorus için bunun bilinçli ve (onun lehine) iyi bir tercih olduğu, dolayısıyla sürgün kararının imparatorluk ve kilise siyasetinin bir politikası olarak belirlendiği ihtimal dâhilindedir. Ayrıca Dioscorus'un, Eutychesçi monofizit öğretisiyle anılması, onu kilise çevrelerinde monofizit olarak tanımlamaya yetmiştir. Bu sebeple miafizitlerin ve monofizitlerin bulunduğu ve dinî çeşitliliğin canlı olduğu Gangra'ya sürgün edilmiş olabilir. Hatta bu sürgün ile Dioscorus için, Cyrillusçu miafizit öğretiden taviz vererek nasıl ve niçin monofizit öğretiyi eğilim duyduğu, özünden nasıl uzaklaştığı ve diofizitlere karşı gösterdiği tavizlerin içgüdüsel nedenleri hakkında vicdani bir muhasebe yaparak pişmanlık duymasının arzu edilmesi de etkili olmuş olabilir. Nitekim *Midillili Zachariah (Zachariah of Melitene veya Zachariah Rhetor)*, Dioscorus'un tövbe etmesi gerektiği ve Gangra'ya sürüldüğü yazmaktadır.⁷⁵ Üstelik Dioscorus'un Gangra sürgününü takiben Aleksandrealı Proterius'un halefi Timoteus Aelurus de İmparator Marcianus'un ısrarına rağmen Leo'nun *Tomusunu* okumamakta direnince 460'lı yılların başında Gangra'ya sürgün edilmiştir. Burada her iki patriğin de Leo'nun diofizit öğretiyi savunan *Tomusunu* okumamakta ısrarları dikkat çekse de Dioscorus'un, iase azlığı dışında Gangra günlerine ilişkin en azından dile gelen bir memnuniyetsizliği olmamış fakat Timoteus, Gangra halkı tarafından saldırıya uğramıştır. Nitekim oradaki rahatsızlığından dolayı Kherson'a geçip sürgününe orada devam etmeyi tercih etmiştir.⁷⁶ Bu yüzden aynı kronikte, Gangra halkının medeniyet görmemiş barbarlar olarak tasvir edildiği görülür. Fakat aynı barbar ve medeniyetten uzak halkın Dioscorus'a aynı muameleyi layık görmemeleri, Dioscorus'un diofizitlerle olan samimi ilişkilerinin devamı şeklinde okunabilir. Nitekim Dioscorus'a atfedilen ve bahsettiğimiz biyografide sık sık diofizitlerin kendisine geldiği ve onlarla teolojik tartışmalar ve sohbetler içerisine girdiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Dioscorus, Timoteus'un aksine uyum içinde veya ağır tahriklere maruz kalmadan Gangra sürgününe ölümüne kadar devam etmiştir.

Ne zaman öldüğü konusunda tam bir bilgiye rastlanmasa da Süryani *Zachariah Kroniği*'nde Dioscorus'un ölümü sonrasında Aleksandrealılara İmparator Marcianus tarafından gönderilen bir *silentiarii*⁷⁷ komutanı John'un, imparatorun Aleksandrea halkına getirdiği mektuba bakılırsa Dioscorus Proterius, halen Aleksandrea'da resmi patrik iken ölmüştür. Zira bu mektubunda imparator, tüm Aleksandrea halkını Patrik Proterius tarafında birleşmeye davet ediyordu.⁷⁸ Yaklaşık bir tarih belirlenmek istendiğinde Dioscorus'un, talebesi Theopistus'un aktardığına göre 454 yılında; Timoteus'un aktardığına göre ise 455 yılı ortalarında ölmüş olması muhtemeldir. Papa Leo'nun 6 Aralık 454 yılına tarihlenen mektubu (*Ep.* 140), Theopistus'un verdiği tarihi doğruladığından ölüm yılı olarak 454 yılının son aylarında öldüğü ihtimali şimdilik daha güçlü görünmektedir.⁷⁹ Esasen Dioscorus, Macarius'un (Tkow Piskoposu)⁸⁰

⁷⁵ Ps. *Zachariach Chron.* III:II.

⁷⁶ Ps. *Zachariach Chron.* VI:XI.

⁷⁷ Bizzat imparator emrinde hizmet eden ve düzeni sağlamak için görevli muhafız.

⁷⁸ Ps. *Zachariach Chron.* III:XI.

⁷⁹ Menze, *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*, 189–190.

ölümünü müteakiben ikinci Kasım ayından on ay dört gün sonra huzura kavuşacağını ve sürgünün sona ereceğini müjdelemişti.⁸¹ Benzer şekilde bu söylemden sekiz ay sonra, Temmuz ayı başlarında bir gece vakti bir başka rüya gördüğünü ve iki ay dört gün sonra Aleksandrealı Babaların (Cyrillus- Athanasius) yanına gideceğinin kendisine bildirildiğini paylaşmıştır.⁸² Bu hadisenin ardından hastalanmış olmakla birlikte o sırada Aleksandrea cemaatine halefi olarak Timoteus'u onaylamalarını öğütlemeyi ihmal etmiştir. Dioscorus'un 4 Eylül 454 günü gece yarısına doğru ölmesi üzerine Theopistus'un, Pentapolis'e geçip onun *Vitasını* yazmaya başladığı ifade edilmiştir.⁸³ Bununla birlikte Dioscorus'un ölüm haberi Aleksandrealılara ulaştığında, büyük sıkıntı ve üzüntü yaşandığı belirtilmiş ve dahası ona duydukları sevgiden dolayı, onu ölümsüz ilan edip adını *diptike* ekledikleri söylenmiştir.⁸⁴

Kesin olmamakla beraber Dioscorus'un, Gangra'ya defnedildiği ihtimali güçlüdür. Bu hususta karşıtları tarafından mezarının açılması veya talan edilmesi endişesinin etkili olduğu düşüncesi akla yatkın gelmektedir. Ayrıca Gangra'da geçirdiği süre boyunca oradaki halk nazarında kısmî de olsa bir sempati kazanmış olabilir. Diğer bir ifadeyle, Dioscorus'un öğretilerinin ölümünü takip eden beş yıl boyunca ciddi bir kitle tarafından benimsendiği görülebilir. Ve bu benimseyişin muhtemel sebepleri arasında hem miafizitleri hem de Susan Wessel'in, Khalkedon yanlıları olarak ima ettiği grup (muhtemelen diofizitler) tarafından ilgi görmesinin sebepleri arasında, Dioscorus'un teolojik görüşleri, hitabet (retorik) yeteneği⁸⁵ ve ayrıca Theopistus'un ona atfettiği bazı mucizeler gösterilebilir.⁸⁶

Sonuç

Dioscorus'un farklı kristolojik duruşlara eğilim gösterdiği ve Cyrillus kadar 'mütedeyyin' bir miafizit olmadığı anlaşılmaktadır. Onun söz konusu eğilimleri ve arkasındaki sebeplerin incelenmesi sonucunda özellikle II. Ephesus Konsili'nde Eutyches'i ve monofizit öğretiyi aklamasının, kendisinin monofizit olarak damgalanmasında veya yaftalanmasında etkili olduğu görülmektedir. Kuşkusuz Dioscorus'un Eutyches'i savunmasının görece geçerli sebepleri vardı. Şöyle ki, Cyrillusçu miafizit öğreti ile Nestoriusçu diofizit öğretisi arasındaki ideolojik çatışmanın Dioscorus'u monofizit öğretiye itmiş olma ihtimali, dikkat gerektiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Dioscorus Eutyches'in formüle ettiği ve miafizitler ile diofizitleri uzlaştırmak ve kristoloji tartışmalarına son vermek için oluşturduğu alternatif bir yorumun faydalı olacağını düşünmüş görünmektedir. Bunun dışında Dioscorus'un Eutychesçi monofizit öğretiyi desteklemesi, kristolojik tartışmaları dizginleme amacıyla kilise siyasetinde politik bir enstrüman olarak başvurulmuş gibi görünmektedir.

Daha da önemlisi Cyrillusçu miafizit ve Eutychesçi monofizit anlayışlarıyla sıkça ilişkilendirilen Dioscorus'un, diofizitlerle olan ilişkisi, zannedildiği kadar tutarlı ve belirgin olmayıp bu durum artık inandırıcılığını yitirmektedir. Teorik olarak, Dioscorus'un diofizitlere karşı katı bir direniş sergilemesi beklenirken pratikte, Aleksandrealı bir miafizit veya Eutychesçi bir monofizit olarak kendisinden beklenen tepkiyi vermekte tereddüt ettiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, Dioscorus'un diofizitlere karşı sergilediği tavır hem söylemlerindeki çelişkiler hem de Aleksandrealı piskoposların, onun diofizitizmi yeterince baskılamadığına yönelik serzenişleriyle ortaya konulmaktadır. Nitekim Cyrilluslu Theodorus ve Edessalı

⁸⁰ "Panegyric/Homilies on Macarius of Tkow" adıyla bilinen ve Macarius'un ölüm haberi üzerine Dioscorus'un dua ve methiyelerinin yer aldığı bir başka çalışma literatürde mevcuttur. Ancak, bu eserin anakronik, tarihsel ve metinsel hataları olduğu için oldukça tartışmalıdır.

⁸¹ *Vit. Dioscori*, XIX.

⁸² *Vit. Dioscori*, XIX.

⁸³ *Vit. Dioscori*, XIX.-XX.

⁸⁴ *Ps. Zachariach Chron.* III:XI.

⁸⁵ Susan Wessel, *Cyrl of Alexandria and the Nestorian Controversy: The Making of a Saint and of a Heretic* (New York: Oxford University Press, 2004), 282-283.

⁸⁶ Theopistus *Vita Dioscori*'de Dioscorus'un Gangra'ya doğru yolculukta ve bilhassa Gangra sürgünü döneminde gösterdiğini öne sürdüğü mucizelerin örneklerini verme konusunda cimri davranmıştır. Fakat bunun farkındalığına varmış olacak ki biyografinin sonunda üstadının mucizelerine fazla yer vermediğini çünkü "onlardan (mucizelerden) çok fazla var/vardı diyerek" kendini savunduğu görülmektedir.

İbas gibi diofizit muhalifleriyle ilişkilerine bakıldığında süreç içerisinde kimi faktörler nedeniyle diofizitlere karşı tutum değiştirmesi bunu desteklemektedir. Özellikle II. Theodosius'un 448 yılında Nestorius ve öğretilerine karşı çıkardığı yasadan sonra diofizitlerle olan ilişkilerini kesmesi, onun kristolojik duruşunun imparatorluk siyasetinden etkilendiğinin ve dönemin koşullarına göre şekillendiğinin bir göstergesidir. Ayrıca ismi geçen diofizitlerden bazılarının Dioscorus'un birdenbire aralarındaki iletişimi sona erdirerek aksi bir tavır sergilemeye ve kendileri üzerinde baskıya başlaması karşısında duydukları şaşkınlık bunu doğrulamaktadır. Yine anlaşılan o ki, sürgün yerinin diofizit olma ihtimali yüksek bir piskoposun yönettiği Gangra şehri olarak belirlenmesinin sadece bir tesadüften ibaret olduğunu söylemek tatmin edici olmayacaktır. Zira *Vita Dioscori*'ye yansıdığı kadarıyla Gangra'da kendisini ziyaret eden diofizitlerinde olduğu bilgisinden hareketle Dioscorus'un Gangra sürgününün ilgi çektiği düşünülebilir.

Özetlemek gerekirse, Dioscorus'un kristolojik düşüncesindeki dönüşüm, yalnızca bireysel bir teolojik tercih olarak değil, aynı zamanda 5. yüzyılın siyasal ve doktrinel mücadeleleri bağlamında değerlendirilmelidir. Patriklik makamına gelmeden önceki dönemde Dioscorus'un, hem akrabası hem de hocası ve selefi olan Cyrillus'un miafizit teolojisine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, onun patriklik görevine atanması, yalnızca kişisel yeterliliğiyle değil, aynı zamanda Cyrillusçu doktriner çizgiye olan sadakatıyla de ilişkilendirilmekle birlikte onun patriğe yükselmesi, bu doktriner devamlılığın bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Bu hususta bilinmesi gereken bir başka hakikat ise Dioscorus itikadî olarak Cyrillusçu miafizit öğretiyi destekleyen tarafta olsa da henüz patrik olana kadar ki süreçte dönemin diofizit gruplarıyla da zaman zaman samimi diyaloglar kurmuş olsa da Aleksandrea Patriği olunca diofizitlerle arasına daha belirgin bir mesafe koyduğu ehemmiyet arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan 449 yılında düzenlenen ve "Latrocinium" (Haydutlar Konsili) olarak da adlandırılan II. Ephesus Konsili sürecindeki tutumu göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Eutyches'e verdiği destek nedeniyle, Dioscorus'un monofizit eğilimler sergilediği yönünde kanaat getirmek son derece doğaldır. Onun bu tavır değişikliğinin altında yatan sebep olarak Roma'daki Papa Leo'nun diofizit öğretiyi savunması ve buna karşın kilise siyaseti gereğince Dioscorus'un diofizitlere olan mesafesini korumaya devam ettirmeyi tercih ettiği akıllara gelmelidir. 451 yılında toplanan Khalkedon Konsili sürecinde ise Dioscorus, hem aşırı monofizit eğilimleri hem de diofizit tanımları reddederek, kendisini Cyrillus'un miafizit öğretisinin sadık bir savunucusu olarak konumlandırmaya çalışsa da bu tutumun yeterince ikna edici olmadığı görülür zira Gangra'ya sürgün edilmesinin önüne geçememiştir. Öyle ki Gangra'da sürgün yıllarında diofizit çevrelerle (özellikle kendisini ziyarete gelen diofizit ziyaretçilerle) yeniden kurduğu temaslar, Dioscorus'un kristolojik duruşunun tutarlılığı konusunda oldukça şüphe barındırmaya devam etmiş görünmektedir. Son tahlilde, Dioscorus'un kristolojik duruşu, Aleksandrea Okulu'nun Cyrillusçu miafizit öğretisi ile dönemin siyasal ve teolojik gerilimleri arasında dalgalanan veya şekillenen diofizit öğreti ve kişisel ilişkilerin yönelttiği monofizit anlayış arasında gidip gelme eğilimi göstermiştir.

Kaynakça

- Altunkanat, Sedat. "Hrisityanlıkta Monofizit ve Diyofizit Kristolojinin Konsiller Açısından Değerlendirilmesi." *Kesit Akademi Dergisi* 6 (2020), 389–413.
- Alzog, John. *History of The Church*. New York: Benziger Brothers, 1912.
- Bazna, Yalçın. *Antik Kaynaklarda Paphlagonia*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Brock, Sebastian Paul. "The Church of the East in the Sasanian Empire up to the Sixth Century and Its Absence from the Councils in the Roman Empire." *Syriac Dialogue. First Non-Official Consultation on Dialogue within the Syriac Tradition*. 69–86. 1994: Pro Oriente, Vienna.
- Chadwick, Henry. *The Church in Ancient Society From Galilee to Gregory the Great*. Oxford: Clarendon Press, no date.
- Chaillot, Christine. *The Dialogue Between the Eastern Orthodox and Oriental Orthodox Churches*. Volos: Volos Academy, 2016.
- Çoban, Bekir Zakir. "Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm." *Milel ve Nihal* 10/2 (2013), 13–27.
- Crawford, Matthew R. "Cyril of Alexandria, Second Letter to Nestorius." *Christ Through the Nestorian Controversy*. ed. Mark DelCogliano. 3/564–569. Cambridge Edition of Early Christian Writings. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2022.
- Davids, A. "Cyril of Alexandria's First Episcopal Years." *The Impact of Scripture in Early Christianity*. ed. J. den Boeft - M.L. Lisonok. 187–201. Vigiliae Christianae, Supplements, Volume: 44. Brill, 1999.
- Duygu, Zafer. *Konstantinos'tan Theodosyus'a Hristiyanlığın Roma Siyasal Sistemiyle Entegrasyonu Süreci*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Duygu, Zafer. "VI. Yüzyıla Kadar Sâsânî İmparatorluğu'nda Doğu Kilisesi ve Roma İmparatorluğu'ndaki Konsillerde Bulunmayışı." *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2/1 (2017), 71–85.
- Duygu, Zafer. "Zuknin Manastırı Süryani Kroniği (775) Özelinde İslam İdâresi Altındaki Hristiyanlarda 'Din Değiştirme' Meselesi." *Milel ve Nihal* 10/2 (2013), 173–201.
- Duygu, Zafer - Kutlu Akalın (eds.). *Kristolojiye Giriş Miafizit, Diofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul: Divan Kitap, 2018.
- Ernest, Richard Hayes. *L'école d'Édesse*. Paris: Les Presses Modernes, 1930.
- Ernest, Richard Hayes. *Urfa Akademisi*. trans. Yaşar Günenç. İstanbul: Yaba, 2002.
- Evagrius. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. trans. Michael Whitby. Liverpool University Press, 2000.
- Fortacı, Talha. "Nestûriliğin Ortaya Çıkış Süreci". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (Eylül 2018), 63-99.
- Frend, W.H.C. *The Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*. London&Newyork: Cambridge University Press, 1972.
- Güzel, Fatih. "Gangra (Çankırı) Sinodu." *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/2 (2018), 96–109.
- Hamilton, Frederick John - E. W Brooks (eds.). *The Syriac Chronicle Known as That of Zachariah of Mitylene*. London: Methuen & Co., 1899.
- Ignatius Ortiz de Urbina. *Patrologia Syriaca*. Roma: Pontifical Institute, 1958.
- Kaçar, Turhan. "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus." *Colloquium Anatolicum* 10 (2010), 307–332.

- Kaçar, Turhan. *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.
- Kaplan, Yaşar. *Doğu Hristiyanları Nesturiler Tarih, İnanç, Ritüel*. İstanbul: İletişim, 2023.
- Kaya, Murat. "Çankırlı Bir Hristiyan Azizi: Hypatius." *Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 79–94.
- Kaya, Murat. *Influences of Arianism on Nestorian Teachings*. Bursa: DTA Yayıncılık, 2025.
- Kupan, Istvan Pasztori. *Theodoret of Cyrus*. London&Newyork: Routledge, 2006.
- Lebon, Joseph. "Autour Du Cas de Dioscore d'Alexandrie." *Le Muséon* 59 (1946), 515–528.
- MacCulloch, Diarmaid. *Christianity-The First Three Thousand Years*. New York: New York. Penguin Books, 2009.
- Mansi, J.D. *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, 1791.
- McGuckin, J. A. "Nestorius and The Political Factions of Fifth-Century Byzantium: Factors in His Personal Downfall." *Bulletin of the John Rylands Library* 78/3 (1996), 7–21.
- Menze, Volker L. *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2008.
- Menze, Volker L. *Patriarch Dioscorus of Alexandria The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2023.
- Moawad, Samuel. *Die Arabische Version Der Vita Dioscori*. Turnhout: Brepols, 2016.
- Tarakçı, Muhammet. "Nestorius ve Kristolojisi." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 215–241.
- Nau, François. "Saint Cyrille et Nestorius Contribution a l'histoire Des Origines Des Schismes Monophysite et Nestorien." *Revue de l'Orient Chrétien (Recueil Trimestriel)*. V/365–391. Paris: Otto Harrassowitz, 1909.
- Nau, François. *Théopiste Histoire de Dioscore, Patriarche d'Alexandrie, Écrite Par Son Disciple Théopiste*. Paris: Journal Asiatique, ou Recueil de Mémoires d'Extraits Et de Notices, 1903.
- Nestorius. *Bazaar of Heracleides: Newly Translated from Syriac and Edited with An Introduction*. trans. G.R. Driver - Leonard Hodgson. Oxford: Clarendon Press, 1925.
- Nestorius. "Lettre de Nestorius aux habitants de Constantinople." *Revue de l'Orient Chrétien*. 12. Paris: Otto Harrassowitz, 1910.
- Özyıldırım, Murat. "Le Quien Metninde Anemurium Piskoposluğu." *Selencia* 22 (2022).
- Price, Richard - Michael Gaddis (eds.). *The Acts of the Council of Chalcedon*. Liverpool: Liverpool University Press, 2005.
- Retallick, Shaun. "The Canonical Deposition of Dioscorus of Alexandria (451): Marcian's Vindication." *The Journal of the School of Religious Studies* 43 (2015), 41–65.
- Siméon, Vailhé. *Revue des études byzantines*. "F. Nau : Histoire de Dioscore Patriarche d'Alexandrie Écrite Par Son Disciple Théopiste." *Extrait Du Journal Asiatique* 47 (1903), 241.
- Socrates Scholasticus. *The Ecclesiastical History*. ed. Schaff Philip. New York: Grand Rapids, M:Christian Literature Publishing Co, 1886.
- St. Cyril of Alexandria. *St. Cyril of Alexandria : Letters 1-50*. trans. John I. McEnerney. Washington: The Catholic University of America Press, 1987.
- St. Leo the Great. *The Letters and Sermons of Leo the Great Bishop of Rome*. trans. Charles L. Feltoe. critical ed. Philip Schaff - Henry Wace, no date.

- Theophanes. *The Chronicle of Theophanes Confessor*. trans. R. Scott - C. Mango. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Varghese, Baby. "Mia Physite Christology and the Oriental Orthodox Churches." *Cristianesimo Nella Storia* 37/1 (2016), 31–44.
- Wessel, Susan. *Cyril of Alexandria and the Nestorian Controversy: The Making of a Saint and of a Heretic*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Whitby, Michael - Whitby, Mary. *Chronicon Paschale 284-628 AD*. Liverpool: Liverpool University Press, 1st Ed., 2007.